

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-9-73-14>

УДК 371.134:78

Березовська Л.І., Личкіна Є.Г.
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»

САМОВДОСКОНАЛЕННЯ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Анотація. У статті здійснено теоретичний аналіз проблеми професійного самовдосконалення майбутніх соціальних працівників у процесі фахової підготовки. Зазначено, що професійна підготовка майбутніх соціальних працівників повинна спрямовуватися на саморозвиток особистості студента, його професійне самовдосконалення, активізацію творчого потенціалу, формування пізнавальної активності, самостійності, креативності у вирішенні соціально-педагогічних завдань. Для підвищення сформованості професійних умінь та навичок, якими повинен оволодіти студент в процесі навчання у закладі вищої освіти потрібно проводити певну освітньо-виховну роботу, яка б сприяла підвищенню рівня професійного самовдосконалення, стимулювала студентів до саморозвитку, самоосвіти, професійної самореалізації.

Ключові слова: професійне самовдосконалення соціальних працівників, саморозвиток, самоосвіта, сучасні форми та методи навчання.

Berezovska Liudmyla, Lychkina Yelyzaveta
Ivano-Frankivsk Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

SELF-IMPROVEMENT OF FUTURE SOCIAL WORKERS IN THE PROFESSIONAL TRAINING PROCESS

Summary. The article deals with a theoretical analysis of the problem of professional self-improvement of future social workers in the process of professional training. It is indicated that professional training of future social workers should be aimed at self-development of the student's personality, his professional self-improvement and activation of creative potential, formation of cognitive activity, independence and creativity in solving social and pedagogical tasks. Formation of professional self-improvement is possible only with constant reflection, analysis of one's professional activity, actions, behavior. Teachers of the specialty "Social work" need to carry out some educational work for increase the formation of professional skills that a student must master in the process of education in higher education. It would enhance the level of professional self-improvement and stimulate students – future social worker for self-development, self-education, professional self-realization and competence. In order to form in students professional self-improvement, it was used such forms of work as questioning and testing, discussions, trainings, consideration of social and pedagogical situations, role-playing games and exercises. Questioning and testing were conducted in order to determine the level of professional self-improvement. Big attention was given to existing professional skills, knowledge and practical skills, which are necessary for the future specialist of social sphere in his professional activity. The main efforts were directed to the feeling of success, victory, desire for self-improvement and self-development. Role-playing games, socio-pedagogical trainings, questionnaires, conversations and observations, which were designed during the study of social-pedagogical situations, has contributed a lot to the positive educational process. In addition, it was allowed to identify at the ascertain stage of the experiment and increasing the formative stage of study of the professions in the study process of educational activities.

Keywords: professional self-improvement of social workers, self-development, self-education, modern forms and methods of teaching.

Постановка проблеми. Розвиток сучасної системи освіти характеризується пошуком нових підходів та технологій для становлення творчо розвиненої особистості, спроможної здійснювати професійну діяльність на високому фаховому рівні.

Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників повинна спрямовуватися на саморозвиток особистості студента, його професійне самовдосконалення, активізацію творчого потенціалу, формування пізнавальної активності, самостійності, креативності у вирішенні соціально-педагогічних завдань.

Діяльність соціального працівника – складна за своїм змістом і вимагає від особистості чітко вираженої професійної спрямованості, мобільності, фахової компетентності, схильності до самоаналізу, самокритики. Без певного рівня розвитку професійних, морально-психологічних

якостей майбутнього соціального працівника неможливо досягти якісних змін у процесі підготовки компетентного фахівця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема підготовки соціальних працівників до професійної та соціально-педагогічної діяльності, розвитку професіоналізму досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені: О. Безпалько, І. Зверева, А. Капська, Т. Семигіна, І. Мигович, Л. Міщик, В. Полтавець, Г. Попович, Є. Холостова та ін. Соціально-психологічні та соціально-педагогічні аспекти професійного самовдосконалення особистості висвітлено у дослідженнях О. Діденко, О. Прокопова, В. Семиченко, О. Скворцова, І. Складенко, Н. Троценко, Т. Шестакова, А. Шлома та ін. Професійно значущі для майбутніх соціальних працівників особистісні якості досліджують М. Галагузова, В. Гриньова, Н. Заверико, М. Мудрик, В. Сластьонін та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не зважаючи на те, що проблема професійного самовдосконалення добре досліджена у науці, проте, її практичне застосування у підготовці майбутніх соціальних працівників до професійного самовдосконалення потребує інноваційних практичних розробок, вдосконалення форм та методів роботи у закладах вищої освіти, адже практика засвідчує, що зміни у системі професійної підготовки, відбуваються відповідно до того, на що здійснюється вплив і які педагогічні технології застосовуються.

Формулювання цілей статті. Мета статті – здійснити теоретичний аналіз проблеми професійного самовдосконалення та розкрити особливості його формування у процесі фахової підготовки майбутніх соціальних працівників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема професійного самовдосконалення – актуальна, складна, багатогранна, тому розглядається як специфічний вид професійної діяльності.

У Законі України «Про соціальні послуги» [4] соціальний працівник представлений як професійно підготовлений фахівець, що має необхідну кваліфікацію у сфері соціальної роботи і надає соціальні послуги.

В енциклопедії для фахівців соціальної сфери, зазначено, що соціальний працівник – це професійно підготовлений фахівець, що має необхідну кваліфікацію у сфері соціальної роботи та виконує різноманітні види соціальної роботи [3].

Рівень професійної компетентності майбутнього соціального працівника визначається його прагненням до саморозвитку, самопізнання, самовдосконалення.

Для визначення і характеристики поняття «самовдосконалення» звернімося насамперед до словникових джерел, які пояснюють його як: «свідомий розвиток у собі будь-яких позитивних якостей, здібностей і вмінь» [8, с. 42]; «удосконалення самого себе (фізичне, моральне), своєї фахової майстерності, тобто, вдосконалення, спрямоване на себе» [2]; формування «ідеального Я» – усвідомленого особистого ідеалу, зіставлення з яким часто викликає невдоволення собою і прагненнями змінити себе» [10].

Науковці по-різному трактують поняття «професійне самовдосконалення». Так, дослідниця Н. Ковальчук зазначає, що «професійне самовдосконалення» – це процес і вміння використовувати набуті знання для власного інтелектуального зростання й вдосконалення професійно-значущих якостей [5, с. 22].

О. Орлова розглядає самовдосконалення як усвідомлений, цілеспрямований, систематичний, самостійний, ініціативний, творчий, багатаспектний, цілісний, особистісний, індивідуальний процес, що здійснюється осмислено та ґрунтується на творчому ставленні до себе. Разом з тим, самовдосконалення розглядається вченою як явище соціально-особистісне, оскільки воно є результатом усвідомлення взаємодії людини з конкретним соціальним середовищем, в ході якої вона реалізує потреби вироблення у себе таких особистісних якостей, які забезпечують успіх у діяльності [7, с. 188].

Л. Сущенко стверджує, що «професійне самовдосконалення» – це внутрішній процес якісних самозмін, який відбувається за рахунок усвідомлення педагогом необхідності самовдосконалення, самоаналізу, власних роздумів і зіставлення власної педагогічної діяльності з діяльністю інших педагогів; мотивованого, цілеспрямованого й організованого саморуку до розвитку найкращого в собі [9, с. 15].

Суголюсі з думкою К. Абульханової-Славської, яка вважає, що «професійне самовдосконалення» – це свідомий, цілеспрямований процес підвищення рівня своєї професійної компетентності та розвитку значущих якостей відповідно до зовнішніх соціальних вимог, умов професійної діяльності та особистісної програми розвитку [1, с. 176].

Здійснений аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчує, що поняття «професійне самовдосконалення» у словникових джерелах та науковцями розкривається у двох значеннях: процес навчання (самоосвіта) та самовиховання (прагнення до змін).

На нашу думку, «професійне самовдосконалення майбутнього соціального працівника» – це цілеспрямована, систематична робота над собою, спрямована на формування та розвиток професійних умінь та практичних навичок необхідних для здійснення соціально-педагогічної діяльності.

Поняття «професійне самовдосконалення» тісно пов'язане з поняттями «самовиховання», «самоосвіта», «саморозвиток», «самореалізація», які близькі за змістом до поняття «самовдосконалення», оскільки подібні за своїм лексичним значенням, що походить від поєднання частки «само» та слів «виховання», «освіта», «розвиток», «реалізація». Частка «само» – як спільна частина слів, спрямована на позначення різних видів активності особистості, як от: скерованість дій на самого суб'єкта діяльності; здійснення їх самостійно, без сторонньої допомоги; внутрішня детермінованість, автоматичність здійснення, приведення в дію під впливом внутрішніх механізмів; «вдосконалення» – свідчить про спрямованість дій на досягнення найвищої мети розвитку особистості [6, с. 58].

Але ми все ж таки вважаємо за доцільне формувати потребу професійного самовдосконалення в процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників через діяльність, яка розуміється як активність особистості, що виявляється в процесі її взаємодії з соціумом, і ця взаємодія полягає у вирішенні життєво важливих завдань, що визначають існування і розвиток людини. Людина не народжується з готовими поглядами на світ, знаннями про нього, умінням вирішувати поставлені перед нею завдання. Діяльнісний підхід до навчання, полягає в тому, щоб навчитися вчитися, стимулювати мисленнєві та пізнавальні процеси, актуалізувати творчий потенціал студентів. Він дає змогу досліджувати здатність особистості до саморозвитку, формувати вміння орієнтуватися в безперервному потоці інформації, обирати стратегію для досягнення визначених цілей; передбачає зорієнтованість освітньо-виховного процесу безпосередньо на

особистість студентів та потребує врахування індивідуальних особливостей та потреб.

Процес навчання – це процес опанування діяльністю. Знання засвоюються лише в діяльності, а їх якість визначається можливістю виконувати діяльність, пов'язану з цими знаннями.

Таким чином, професійна підготовка майбутніх соціальних працівників – це процес, який відтворює структуру діяльності. Під час професійної підготовки студент не лише отримує знання про майбутню діяльність, але й опановує способи її досягнення. Фахові, професійні знання можна засвоїти, лише оперуючи ними, тобто в діяльності. Тому на сучасному етапі розвитку соціальної роботи особливої актуальності набуває необхідність розвитку у майбутніх соціальних працівників особистісного потенціалу, творчого бачення вирішення проблем, нестандартних рішень у вирішенні соціально-педагогічних завдань, без яких майбутній фахівець не матиме необхідного досвіду у професійній діяльності.

Для підвищення сформованості професійних умінь та навичок, якими повинен оволодіти студент в процесі навчання у закладах вищої освіти викладачам спеціальності «Соціальна робота» потрібно проводити певну освітньо-виховну роботу, яка б сприяла підвищенню рівня професійного самовдосконалення, стимулювала студентів – майбутніх соціальних працівників до саморозвитку, самоосвіти, професійної самореалізації та компетентності.

З метою формування у студентів спеціальності «Соціальна робота» педагогічного факультету Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника професійного самовдосконалення ми використовували такі форми роботи як анкетування та тестування, бесіди, тренінги, розгляд соціально-педагогічних ситуацій, проведення рольових ігор, вправ тощо.

Анкетування та тестування проводилося з метою визначення рівня сформованості професійного самовдосконалення, а саме наявних професійних умінь, знань, практичних навичок, які необхідні майбутньому фахівцю соціальної сфери у його професійній діяльності.

Заняття проводили таким чином, щоб активізувати студентів, розкрити їх потенційні можливості та здібності. Задля цього використовували метод евристичної бесіди, який на нашу думку, є одним із найефективніших способів забезпечення зворотного зв'язку в аудиторії, мотивації до роздумів, активізації освітньо-пізнавальної, пошукової діяльності студентів. Застосування такого методу дозволяє кожному висловити свої думки, внести корективи, обговорити питання соціальної роботи, вступити в дискусію з колегами та викладачем. Евристичний метод спрямовували на вдосконалення творчого мислення студентів, формування умінь аргументувати, самостійно знаходити вирішення проблем, відстоювати власну позицію та підвищити рівень зацікавленості студентів до професійної діяльності соціального працівника. Основні зусилля спрямовували на відчуття успіху, прагнення до самовдосконалення, самоосвіти та самореалізації у майбутній професійній діяльності.

Наведемо приклади вправ, які мали на меті активізувати студентів до роботи в групі, спільно знаходити вирішення соціально-педагогічних проблем, відстоювати свою позицію.

Так, метод «Ток-шоу» дав можливість майбутнім фахівцям висловити думку із запропованої соціальної проблеми («Які, на вашу думку, професійно-важливі якості має розвинути студент у процесі навчання?», «Умови професійного самовдосконалення» та ін.). Група поділилася на слухачів та доповідачів. Кожен мав можливість висловити свій погляд, а слухачі ставили питання. Тоді мінялись ролями. Студенти повинні були чітко, аргументовано та лаконічно сформулювати свою думку та пояснити її.

Оскільки професія працівника соціальної сфери є різноаспектною та вимагає від фахівця різнопланових умінь та навичок, ми запропонували студентам провести міні-дослідження. Учасники поділилися на групи, кожна з них вибрала тему свого дослідження. Студенти проводили опитування серед студентів групи щодо певного соціально-педагогічного явища (причини булінгу, як подолати соціальні негаразди в суспільстві та ін.). Після цього аналізували отримані відповіді. Такий метод дозволив майбутнім працівникам практично побачити та проаналізувати проблеми, що стосуються обраної професії.

Рольові та ділові ігри сприяють осмисленню студентами моральних понять, виробленню умінь самостійно приймати рішення у важких професійних ситуаціях. В ігровій ситуації студенти переживають подію разом зі своїми клієнтами, намагаються поставити себе на їхнє місце, набувають досвіду самостійного прийняття рішень.

Одним з головних завдань для нас було створення довірливої обстановки, під час якої студенти відчували себе соціальними працівниками, а «клієнти» – з готовністю обговорювали з ними свої проблеми.

Завершальним етапом роботи зі студентами було написання і обговорення есе на тему «Професійне самовдосконалення як безперервний процес». Кожен учасник мав написати есе, в якому висловлював свої думки та переконання щодо ролі та місця професійного вдосконалення у житті людини; підсумував досвід внаслідок участі в експерименті; поділився новоствореними висновками та власним баченням професійної діяльності соціального працівника.

Висновки з даного дослідження. Сконструйовані у дослідженні соціально-педагогічні ситуації, рольові ігри, соціально-педагогічні тренінги, анкетування, бесіди та спостереження сприяли позитивному освітньо-виховному процесу, що дозволив виявити на констатувальному етапі експерименту та підвищити на формувальному етапі дослідження професійне самовдосконалення майбутніх соціальних працівників у процесі освітньо-виховної діяльності у закладі вищої освіти.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у висвітленні структурних компонентів професійного самовдосконалення майбутніх соціальних працівників у процесі фахової підготовки.

Список літератури:

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни. Москва, 1991. 299 с.
2. Великий тлумачний словник української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ, Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005.
3. Енциклопедія освіти / голов. ред. В.Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
4. Закон України про соціальні послуги від 17.01.2019 р. № 2671-VIII. URL: <https://ldn.org.ua/consultations/zakon-ukrajiny-pro-sotsialni-posluhy-aktualnyj-komentar/> (дата звернення: 19.09.2019).
5. Ковальчук Н.П. Рівні професійного самовдосконалення особистості студентської молоді педагогічного коледжу. Умань : Уманський гуманітарно-педагогічний коледж імені Т.Г. Шевченка, 2007. 123 с.
6. Лосева Н.М. Саморозвиток викладача вищої школи : навч. посібник. Донецьк : ДонНУ, 2003. 336 с.
7. Орлова О.А. Особистісне самовдосконалення учня основної школи: аналіз категорій та понять. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. Умань : ПП Жовтий О.О., 2013, Ч. 1. С. 188–196.
8. Психологічний словник / уклад. В.І. Войтко. Київ, 1982. 216 с.
9. Сущенко Л.О. Стимулювання професійного самовдосконалення вчителів початкових класів у системі післядипломної освіти : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2009. 22 с.
10. Шапар В.В. Психологічний тлумачний словник. Харків : Прапор, 2004. 640 с.

References:

1. Abul'hanova-Slavskaja, K.A. (1991). *Strategija zhizni* [Life strategy]. Moskva. (in Russian)
2. Velykyi tлумachnyj slovnyk ukrainskoi movy (2005). [Great explanatory dictionary of the Ukrainian language] / Uklad. i holov. red. V.T. Busel. Kyiv, Irpin : VTF «Perun». (in Ukrainian)
3. Kremen, V.H. (2008). *Entsyklopediia osvity* [Encyclopedia of Education]. Kyiv : Yurinkom Inter. (in Ukrainian)
4. Zakon Ukrainy pro sotsialni posluhy [Law of Ukraine on social services] vid 17.01.2019 p. № 2671-VIII. URL: <https://ldn.org.ua/consultations/zakon-ukrajiny-pro-sotsialni-posluhy-aktualnyj-komentar/> (accessed: 19.09.2019).
5. Kovalchuk, N.P. (2007). *Rivni profesijnogo samovdoskonalennja osoby`stosti students`koyi molodi pedagogichnogo koledzhu* [Levels of professional self-identity of students of pedagogical college]. Uman : Uman Humanitarian Pedagogical College named after T. Shevchenko. (in Ukrainian)
6. Losieva, N.M. (2003). *Samorozvytok vykladacha vyshchoi shkoly : navch. posibnyk* [Self-development of high school teacher]. Donetsk : DonNU. (in Ukrainian)
7. Orlova, O.A. (2013). *Osobystisne samovdoskonalennja uchnia osnovnoi shkoly: analiz katehorii ta poniat* [Personal self-improvement of elementary school students: analysis of categories and concepts]. *Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Pavla Tychny. Uman : PP Zhovtyi O.O.* (in Ukrainian)
8. Voytko, V. (ed.) (1982). *Psykhologichny slovnyk* [Psychological dictionary]. Kyiv: Higher school. (in Ukrainian)
9. Sushchenko, L.O. (2009). *Stymulivannja profesiinoho samovdoskonalennja vchyteliv pochatkovykh klasiv u systemi pisljadiplomnoi osvity* [Stimulating professional self-improvement of primary school teachers in the postgraduate education system]: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04. Kyiv. (in Ukrainian)
10. Shapar, V.B. (2009). *Psykhologichnyj tлумachnyj slovnyk naysuchasnishykh terminiv* [Psychological explanatory dictionary]. Kharkiv : Prapor. (in Ukrainian)